

Komentuojamieji sakiniai – adresanto atsakomybės modifikatoriai

Judita Džežulskienė

crossref <http://dx.doi.org/10.5755/j01.sal.0.19.941>

Anotacija. Parentezės elementais realizuojami įvairūs pragmatiniai adresanto ketinimai. Vienas iš dažniausiai vartojamų parentezės reiškinių – tai komentuojamieji sakiniai. Šiame straipsnyje parentezės reiškinys analizuojamas, remiantis komentuojamaisiais anglų kalbos sakiniais su veiksmažodžiu *say* ir ekvivalentiškais lietuvių kalbos pavyzdžiais. Tokie sakiniai orientuoti adresanto atžvilgiu (reiškiami pirmojo asmens veiksmažodžio formomis) ir įterpti į konstatuojamuosius sakinius. Jie geriausiai atspindi komunikacijos procesą, kai adresantui svarbu sušvelninti savo santykį su išreikštos propozicijos turiniu. Komentuojamieji sakiniai atlieka sąšvelnių funkciją ir modifikuoja adresanto atsakomybę už išreikštos propozicijos turinį: vienu atveju, ją mažina, kitu – dalina tarp adresanto ir adresato. Taigi juos galima laikyti adresanto pozicijos, išryškėjančios kontekste, rodikliais, kurie praplečia konteksto ribas ir padeda adresatui suvokti daugiasluoksnį tekstą aiškiai ir nedviprasmiškai. Gretinamasis metodas leidžia išryškinti universalius komentuojamųjų sakinių ypatumus anglų ir lietuvių kalbose ir atskleidžia raiškos skirtingose kalbose savitumus.

Raktiniai žodžiai: komentuojamieji sakiniai; parentezė; sąšvelniai; propozicijos turinys; adresatas; adresantas.

Įvadas

Šiuolaikinėje lingvistikoje analizuojant įterptinius teksto elementus neapsiribojama tik sintaksine ir semantine analize, o stengiamasi faktus vertinti ir pragmatiniu aspektu. Tai ryšku tyrinėjant parentezės terminu vadinamus įterptinius, įterptines konstrukcijas ar įspraudus. Iš tokių įterptinių reiškinių nemažo tyrėjų dėmesio susilaukė komentuojamieji sakiniai (*comment clause*), pvz. *you know, I say, you see, I mean*, kurie pasitaiko rašytinėje, dar dažniau sakytinėje kalboje.

Norint suprasti komentuojamuosius sakinius, pirmiausia reiktų trumpai aptarti parentezės sąvoką. Kalbotyroje parentezė apibrėžiama kaip žodis, frazė ar sakiny, įterptas į kitą sakinį ir papildomai aiškinantis išreikštos propozicijos turinį ar teikiantis pasakymui papildomos informacijos (Hornby, 2005). Parentezės vienetai išskiriami intonacijos priemonėmis (pauzėmis, kitokiu nei pagrindinio sakinio tonu, tempu) ir skyrybos ženklais (kableliu, skliaustais ar brūkšniais). Anglų kalbos gramatika parentezę aiškina kaip į sakinį įterptą, bet nuo jo turinio nutolusią struktūrą (dažniausiai sakinį), kuri gali būti praleidžiama, nepakeitus sakinio prasmės (Biber, 2002, p.53). Lietuvių kalbotyroje vyraujanti parentezės samprata analizavęs G. Akelaitis teigia, kad ji suvokiama ne visų vienodai, nelygu termino vartojimo sritis. Antai sintaksėje parentezės terminas vartojamas kaip bendrinamasis įspraudams ir įterptiniams vadinti, o stilistikoje tai laikoma ypatinga kalbos priemone, leidžiančia tuo pat metu šalia pagrindinės minties ar turinio reikšti ir šalutinę mintį ar turinį (2005, p.30). Kalbant apie parentetines konstrukcijas, pabrėžiama, kad nors jos semantiškai ir stilistiškai mažiau svarbios nei pagrindinis dėmuo, tekste atlieka daug įvairių funkcijų, išryškėjančių iš konteksto (Makerova, 2006).

Vienas iš dažniausiai vartojamų tokių konstrukcijų pavyzdžių – tai komentuojamieji sakiniai. Pagal skirtingas pragmatines funkcijas ir sintaktinę įvairovę kalbotyroje jie vadinami parentetiniais veiksmažodžiais (Urmson, 1952, cituojama iš Schneider, 2007), disjunktiniais sakiniais (Espinal, 1991), komentuojamaisiais pasakymais (Quirk, et

al., 1985, p.1112), episteminėmis frazėmis (Kärkkäinen, 2003), pragmatinėmis teksto žymėmis (Brinton, 2008), redukuotais parentetiniais pasakymais (Schneider, 2007). Kiekvienas terminas išryškina skirtingus sintaksinius ir pragmatinius šio lingvistinio reiškinio ypatumus. Šiame straipsnyje pasirinktas komentuojamųjų sakinių terminas, mat pagrindinė kalbamojo fakto funkcija – komentuoti. Kadangi sakiny yra pasakymo realizacija, o analizuojama medžiaga yra rašytinė, parentetinės konstrukcijos čia vadinamos sakiniais. Be to, taip pabrėžiamas kitas tyrinėjimo lygmuo – pereinama į teksto lygmenį.

Šio straipsnio tikslas – panagrinėti, kaip adresantas komentuojamaisiais sakiniais švelnina savo pozicijas, ir aptarti šių sakinių ekvivalentiškumo elementus anglų ir lietuvių kalboje. Analizės objektą sudaro į anglų kalbos konstatuojamuosius sakinius įterpti komentuojamieji sakiniai, kurie orientuoti adresanto atžvilgiu, t. y. reiškiami pirmojo asmens veiksmažodžio *say* formomis, ir jų lietuviški atitikmenys. Tokia medžiaga buvo pasirinkta todėl, kad kalbėjimo veiksmažodžiai geriausiai atspindi komunikacijos procesą, kai adresantui svarbu išlaikyti komunikacinį ryšį su adresatu. Be to, pagrindiniame šio tyrimo šaltinyje – lygiagrečiam anglų–lietuvių kalbų tekстыne daugiausia pasitaikė komentuojamųjų sakinių su pagrindiniu komponentu, žyminčiu kalbėjimą (45 procentai). Kitų semantinių grupių (regėjimo – *see*, mąstymo – *mean*, žinojimo – *know*) komponentai įterptinėse konstrukcijose pasitaikė rečiau, atitinkamai 19, 18, 18 proc. (Tratulienė, 2010, p.28).

Tyrimas atliktas aprašomuoju ir gretinamuoju metodu, remiantis komunikacinės sintaksės ir pragmatikos teoriniais pagrindais. Tyrimui naudojami iš *Lygiagrečiojo anglų-lietuvių kalbų tekstyno* (<http://donelaitis.vdu.lt>) surinkti pavyzdžiai (102 įterptinės konstrukcijos su veiksmažodžiu *say*). Tiriamųjų faktų paieška atlikta automatiškai viena kryptimi: ieškota anglų kalbos komentuojamųjų sakinių ir jų vertimo į lietuvių kalbą. Originalus tekstas ir jo vertimas buvo sulygiagretinti sakinių lygmeniu. Tekstyno kūriniai buvo įvairių žanrų: grožinės literatūros (D. Brown. „Angels and Demons“, 2004; Ch. Bronte. „Jane“,

1993; J. Orwell. „1984“, 1991), publicistikos (R. N. Bolles. „What Color is Your Parachute?“, 2004), mokslinis (K. Popper. „The Open Society and Its Enemies“, 1998; M. Castells. „Power of Identity“, 2006). Komentuojamųjų skinių su *say* daugiausia rasta publicistikoje, mažiau grožinėje ir mokslinėje literatūroje, atitinkamai 47, 27, 26 procentai. Šiame straipsnyje atskirai autoriaus pozicijos švelninimo priemonių raiškos galimybės skirtinguose stiliuose neaptiriamos. Skirtingų sričių mokslinio diskurso sąšvelniniai analizuoti J. Šinkūnienės (2008).

Komentuojamųjų sakinių pragmatiniai ypatumai

Komentuojamieji sakiniai pastaruoju metu tyrinėjami gana plačiai, mat šiuolaikinėje lingvistikoje tyrėjus domina šis reiškinys ne tik kaip struktūrinis vienetas, bet ir kaip konstrukcija, kuria kontekste realizuojami pragmatiniai adresanto ketinimai.

Išvelgdamas tai, kad komentuojamieji pasakymai turi sakinio užuomazgų, Quirk, et al. (1985, pp.1112–1118) pateikia šešių tipų klasifikaciją:

- 1) komentuojamieji pasakymai, atliekantys pagrindinio sakinio funkciją, pvz., *I hope, you know, you see;*
- 2) komentuojamieji pasakymai, atliekantys šalutinio sakinio funkciją su *as*, pvz., *as you know, as I say;*
- 3) komentuojamieji pasakymai, atliekantys veiksnio šalutinio sakinio funkciją, pvz., *what is more important;*
- 4) infinityviniai sakiniai su *to*, pvz., *to be honest;*
- 5) *-ing* tipo konstrukcijos, pvz., *speaking openly;*
- 6) *-ed* tipo konstrukcijos, pvz., *stated bluntly.*

Išanalizavusi komentujamuosius sakinius anglų kalbos pokalbių tekстыne, R. Povolná nurodo, kad sakininėje kalboje vyrauja pirmasis sintaksinis sakinių tipas (2003, p.72). Tokių sakinių pagrindą sudaro kalbėjimo, sensorinio jutimo (regėjimo, klausymo, girdėjimo), protinės veiklos (žinojimo, mąstymo, suvokimo) asmenuojamieji veiksmažodžiai, kurių semantika neretai išblėsusi. Veiksmažodžiai vartojami tam tikra nuosakos forma. Šalia jų gali būti vartojami deiktikai, išreikšti asmeniniais įvardžiais. Kadangi komentuojamieji sakiniai įterpiami į kitą sakinį, jie pertraukia (bet nesuardo) pagrindinio sakinio linijinę struktūrą ir neturi jokio gramatinio ryšio su pačiu sakiniu (Dehé, et al, 2007, p.2). Kiti tyrėjai išvelgia išskirtinį komentujamųjų sakinių laisvumą ir nusilpusį ryšį su pagrindiniu sakiniu (Makerova, 2006). Pagrindinė struktūra tiek semantiškai, tiek sintaksiškai gali egzistuoti savarankiškai ir nepriklauso nuo komentaro dalies. Parentetinis veiksmažodis neturi palydovų, kurie kito tipo sakiniuose vartojami dėl valentinių ypatumų, bet veiksmažodžio argumentas kartais gali būti nesunkiai semantiškai atsektas: *Max is a Martian, I feel. I feel (that) Max is a Martian.* (Brinton, 2008).

Paprastai komentujamieji sakiniai laikomi stereotipizuotais įterptiniais kalbos elementais. Nors semantika ir išblėsusi, bet jie funkcionuoja pragmatiniu lygmeniu: kontaktui su adresantu užmegzti (Biber, 2002, p.53), spėjimo, pažado, nurodymo, situacijos vertinimo (Dehé, et al, 2007, p.03), adresanto nuomonės, požiūrio įvertinimo, emocinės

būklės perteikimo funkcijai atlikti, dar kiti akcentuoja ir komentujamųjų sakinių atliekamą loginės relevancijos vaidmenį tekste (Brinton, 2008, p.5), kai jie padeda palaikyti sakinio ar rašytinio teksto rišlumą.

L. Brinton, išanalizavusi anglų kalbos komentujamuosius sakinius kilmės požiūriu, pateikia šešias sakinių su *say* pragmatines reikšmes:

- 1) Say 1 „manyti, tarti“: *Say there actually were vultures on his tail.*
- 2) Say 2 „apie, maždaug“: *Keep the reconstructed stuff down to, say, 5 % of the whole.*
- 3) Say 3 „pavyzdžiui“: *If we ran out of flour or sugar, say [...].*
- 4) Say 4 „sakyk man/ mums“: *I say, what’s that building over there [...].*
- 5) Say 5
 - a) „išreikšti nuostabą, gailėstį, pyktį ar sušvelnintą emociją atsaką“: *“Say, that’s our City,” bubbles Dolores [...].*
 - b) „atkreipti klausytojo dėmesį“: *Say, you pronounce Kenya funny –.*
- 6) Say 6 a) „patikslinti ar paaiškinti“: *[...] quasi-scientific notions. I say quasi-scientific because...*
 - b) „pabrėžti“: *Jump, I say, and be done with it.* (2008, p.74–75)

Reikia pasakyti, kad tipiškiausiais komentujamaisiais sakiniai L. Brinton laiko pasakymus su *say 4, say 5, say 6* reikšme.

Stefanas Schneideris (2007, p.241), analizuodamas parentetinius pasakymus prancūzų, italų ir ispanų sakininėje kalboje, remiasi gramatine jų raiška (įvardžių vartojimu, veiksmažodžių nuosakos formomis) ir sakinių, į kuriuos jie įterpti, tipais (konstatavimo, skatinimo, klausiamaisiais). Jis nustato pagrindines pragmatines pasakymų funkcijas, pagal kurias parentetinės konstrukcijos skirstomos į tris stambias grupes: fatinius (*phatic*), netiesioginės kalbos (*reporting*) pasakymus ir sąšvelnius (*mitigating*). Šios diskurso funkcijos papildomos pasakymo ilokucine, pasitaikymo ar dvejonės funkcija.

Pastebėta, kad komentujamieji sakinių pragmatika priklauso nuo to, kaip parentetinis veiksmažodis siejamas su asmens kategorija, mat vieni veiksmažodžiai siejami su pirmuoju asmeniu, t. y. pačiu kalbėtoju/ autoriumi, arba adresantu, kiti – su antruoju šnekos akto dalyviu, adresatu. Į adresantą nukreipti parentetiniai sakiniai *you say* atsakomybę už išreikštos propozicijos turinį nuo adresanto perduoda adresatui, nes tiesiogiai jį įvardija:

Well and good, you may say, but <...>

„Na, ir puiku, galite pasakyti jūs, tačiau <...>“ (R. N. Bolles).

Didžioji dauguma iš *Lygiagrečiąjame anglų-lietuvų kalbų tekстыne* pasitaikiusių pavyzdžių su *you say* vartojami klausiamuosiuose ir skatinamuosiuose sakiniuose, kur paprastai atlieka kitokias pragmatines funkcijas – fatines: jais nurodoma, kad komunikacija tarp pašnekovų palaikoma, kontroliuojama arba adresantas kviečiamas bendradarbiauti. Fatiniai parentezės reiškiniai reikalauja atskiro nagrinėjimo ir šiame straipsnyje neanalizuojami. Kadangi šiame

straipsnyje analizuojami komentuojamieji sakiniai, įterpti į konstatuojamuosius sakinius ir orientuoti adresanto požiūriu, t. y. parentetinis veiksmožodis susijęs su pirmuoju asmeniu, ryškėja, kad, atsižvelgus į S. Schneiderio klasifikaciją, jie priskirtini sąšvelnių grupei.

Sąšvelnių grupės komentuojamieji sakiniai modifikuoja adresanto atsakomybę už išreikštos propozicijos turinį: ją mažina arba padalija tarp adresato ir adresanto. Įkvėptas Hare'io (1970, cituojama iš Schneider, 2007) ir Caffi (1999, 2001, cituojama iš Schneider, 2007) idėjų, S. Schneideris sąšvelnių grupę skaido smulkiau:

- 1) pasakymai, švelninantys išreikštos propozicijos turinį;
- 2) pasakymai, rodantys ilokuciją ir švelninantys išreikštos propozicijos turinį ar adresanto požiūrį į tą turinį;
- 3) pasakymai, tiesiogiai švelninantys adresanto požiūrį į propozicijos turinį;
- 4) pasakymai, netiesiogiai švelninantys adresanto požiūrį į propozicijos turinį (2007, p.244).

Remiantis minėtais teoriniais lingvistų darbais, pirmiausia šiame straipsnyje analizuojami komentuojamųjų sakinių su *say*, įterptų į konstatuojamuosius sakinius, pragmatinės funkcijos, kurios yra trejopos: vienais švelninamas adresanto išreikštos propozicijos turinys, kitais reiškiamas pasakymo ilokucija ir švelninamas išreikštos propozicijos turinys ar adresanto požiūris į tą turinį, o trečiaisiais modifikuojamas adresanto požiūris į propozicinį turinį. Kiekviename poskyryje aptariami ir anglų kalbos komentuojamųjų sakinių lietuviški atitikmenys, išryškinama jų gramatinė raiška.

Propozicijos turinio švelninimas

Nemaža grupė komentuojamųjų sakinių, turinčių liepiamosios nuosakos komponentą *say*, *let's say*, sąveikauja su išreikštos propozicijos turiniu. Ši sąveika gali būti įžvelgiama ne tik su atskiru turinio žodžiu, fraze, bet ir su visu sakiniu.

Tekste vartojant komentuojamuosius sakinius su *say*, *let's say* sukeliama dvejonė, ar referuojamo turinio elementai pakankamai tinkami ir tikslūs. Dažniausiai atrodo, kad pats adresantas to turinio nelaiko visiškai tinkamu ir adresatui teikia tik siūlymą:

You want to approach, let us say, Mythical Corporation.

„Jums reikia patekti, **sakykim**, į Mitinę korporaciją“ (R. N. Bolles).

Kartais komentuojamasis sakinytis žymi, kad pasakymas hipotetinis:

You might experiment with making — let us say — a foding bicycle.

„Galėtumėte bandyti gaminti, **tarkim**, sudedamuosius dviračius“ (R. N. Bolles).

Komentuojamuoju sakiniu, turinčiu *say*, *let's say*, į tekstą gali būti įtraukiami pavyzdžiai, kurie siūlomi adresatui kaip galimi, svarstyti variantai. Adresantas švelnina savo

pasakymą ir leidžia adresatui bendradarbiauti renkantis iš kelių galimų variantų sau priimtinausią:

It can be a field that you just picked up along the way in life — say, antiques, or cars, or interior decorating, or music...

„Tai gali būti sritis, kuria susidomėjote tiesiog gyvenimo eigoje, **tarkim**, antikvariniai daiktai ar automobiliai, interjero puošyba ar muzika...“ (R. N. Bolles).

Pateikiant pavyzdžius lygiagrečiuose lietuvių kalbos sakiniuose vartojamas ne tik atitikmuo *tarkim(e)*, bet ir kompensuotasis atitikmuo *pavyzdžiui*:

Well, let's say a friend tells you to go see so-and-so.

„**Pavyzdžiui**, jūsų draugas pataria nueiti pas kokį nors gerą patarėją“ (R. N. Bolles).

Komentuojamieji sakiniai su *say* vartojami ir tuomet, kai adresantas nori pagerinti tam tikrą turinio elementą, jis pasitaiso ir reformuluoja mintį. Taip adresantas sušvelnina savo požiūrį į eksplacitiškai pateiktą netinkamą pasakymą:

To sum up, it is impossible to derive a sentence stating a norm or a decision or, say, a proposal for a policy from a sentence stating a fact...

„Taigi teiginio, teigiančio kokią nors normą, sprendimą ar, **tarkime**, politinį pasiūlymą, negalima išvesti iš faktų teigiančio teiginio...“ (K. Popper).

Komentuojamasis sakinytis paprastai eina šalia referuojamo turinio elemento ir užima propozicinę vietą. Anglų kalbos komentuojamųjų sakinių asmenuojamasis veiksmožodis reiškiamas liepiamąja nuosaka *say*, *let's say*, vartojamas įvardis *us*: *let us say*. Lietuviški atitikmenys taip pat dažniausiai reiškiami kalbėjimo veiksmožodžių liepiamosios nuosakos daugiskaitos pirmojo asmens forma *sakykim(e)*, *tarkim(e)*. Liepiamosios nuosakos formų su apibendrinta daugiskaitos pirmojo asmens reikšme parinkimas rodo, kad adresantas kartu su adresatu dalinasi atsakomybe dėl išreikštos propozicijos turinio: kartais pasirinkimui adresantas pateikia keletą variantų, o kartais tik savo išrinktąjį, kurio tiesiogiai nebruka, bet teikia kaip siūlytiną.

Ilokucijos reiškinys ir propozicijos turinio ar adresanto požiūrio į tą turinį švelninimas

Kita grupė komentuojamųjų sakinių su tiesioginės nuosakos veiksmožodžiu *say* vartojami ne tik išreikštos propozicijos turiniui ar adresanto požiūriui į tą turinį sušvelninti, bet turint tam tikrą intenciją. Paprastai jais dar ir atkreipiamas adresato dėmesys į reiškinį ar adresanto požiūrį. Neretai tokie komentuojamieji sakiniai tekste atlieka teksto dalių jungimo funkciją.

Dažniausiai komentuojamieji sakiniai yra performatyviniai teiginiai, kurių ilokucinė galia išreikšta tiesiogiai performatyviu veiksmožodžiu *say*, bet su papildoma netiesiogine ilokucija, švelninančia adresanto poziciją (*hedged performatives*). Taip siekiama patikslinti ir paaiškinti išreikšto propozicinio turinio pasakymus:

... and in terms of "the right form," let me say <...> we've still gotten no further than the ink-blot stage in resume-writing, where your resume means one thing to one employer, but something quite different to another (R. N. Bolles).

Lietuviškuose sakiniuose performatyviųjų teiginių reikšmė švelninama tariamosios nuosakos modaliniu veiksmažodžiu:

„O dėl „vienintelės teisingos formos“ **norėčiau pasakyti** <...> vieni gyvenimo aprašymai turės vienokią prasmę vieniems darbdaviams ir visiškai kitokią – kitiems“ (R. N. Bolles).

Kartais šio tipo sakiniai gali būti tiesioginiai performatyviniai teiginiai, kai *I say* įvardija šnekos aktą, kuris tuo pat metu yra ir veiksmo atlikimas, t. y. sakoma, kartojama tariant *I say* (*plain performatives*):

Science, I say, has destroyed us.

„**Aš sakau**, kad mokslas mus sunaikino“ (D. Brown).

Pasitelkus komentuojamuosius sakinius, turinčius *I say, let me say*, tiksliai ar netiksliai atkartojamas ir pabrėžiamas jau anksčiau sakytas turinys:

Let me say it again: during the first round, it isn't a hiring process to the employer's mind; it's an elimination process.

„**Kartoju**, pirmoje įdarbinimo proceso dalyje darbdavys ne įdarbina, o tik atsirenka galimus darbuotojus“ (R. N. Bolles).

Anglų kalbos komentuojamųjų sakinių asmenuojamasis veiksmažodis reiškiamas tiesioginės nuosakos vienaskaitos forma su asmeniniu įvardžiu *I say* arba *let me say*. Lietuviški atitikmenys reiškiami asmenuojamųjų kalbėjimą žyminčių veiksmažodžių tiesioginės nuosakos esamojo laiko pirmojo asmens vienaskaitos forma *sakau, kartuju*, retai – būsimąjo laiko pirmojo asmens vienaskaitos forma *pasakysiu*. Kartais šalia kalbėjimo veiksmažodžių vartojama modalinio veiksmažodžio tariamosios nuosakos pirmojo asmens vienaskaitos forma – *norėčiau pasakyti*. Analizuojamoji medžiaga rodo, kas šalia pirmojo asmens veiksmažodžių gali būti vartojamas asmeninis įvardis *aš*, kuris, kaip žinia, yra implicitinis. Pavartotas jis tik kartojant veiksmažodžio formoje fiksuotą gramatinę asmens reikšmę, tad komunikacijoje nėra būtinas elementas. G. Akelaičio nuomone, įterpiniais einančios asmenuojamosios veiksmažodžio formos negali turėti pasakytų subjektinės reikšmės komponentų (2002, p.6). Surinkti tekstynai pavyzdžiai iliustruoja, kad tada, kai komentuojamasis sakinytis eina prieš pagrindinį sakinį, atsiranda poreikis juo pabrėžti adresanto subjektyvumą:

I say alone.

„**Aš sakau**, vienišas“ (D. Brown).

Toks sakinytis gali prarasti parentetinę funkciją ir tapti laisvąja konstrukcija, einančia pagrindiniu sakiniu. Tai ryšku lietuviškame pavyzdyje:

Science, I say, has destroyed us.

„**Aš sakau**, kad mokslas mus sunaikino“ (D. Brown).

Taigi pirmojo asmens formos rodo, kad aptariamojo tipo komentuojamaisiais sakiniiais pateikiama subjektyvi adresanto pozicija.

Adresanto požiūrio į propozicijos turinį modifikavimas

Adresanto santykis su išsakytos propozicijos turiniu modifikuojamas komentuojamaisiais sakiniiais su modaliniais veiksmažodžiais *I dare say, would say, should say, must say, might say*. Šio tipo pavyzdžių rasta atitinkamai: 66,

20, 8, 3, 3 procentai. Dažniausiai analizuojamoje medžiagoje pasitaikė stereotipinė anglų kalbos formulė *I dare say* su išblukusios reikšmės veiksmažodžiu *dare* „turėti drąsos“ (Brinton, 2008, p.93).

Komentuojamaisiais sakiniiais *I dare say* adresantas siekia pateikti faktą, kuris, jo nuomone, gali būti teisingas:

"I dare say you are clever, though."

„- **Bet esu įsitikinusi**, kad jūs labai mokyta“ (Ch. Bronte).

Kartais adresantas pateikia tikėtina teisingą dalyką ir nori atmesti nerelevantišką faktą ir tokiam įsitikinimui išreikšti pasitelkia parentetines konstrukcijas:

...I don't understand her, she mixes it so with French; but you will make out her meaning very well, I dare say."

„...nors aš nieko nesuprantu, ką ji kalba, vienas žodis angliškas, kitas prancūziškas. Tačiau jūs, **manau**, gana gerai ją suprasite“ (Ch. Bronte).

Kita vertus, *I dare say* sakiniai gali implikuoti ir adresanto neryžtingumą, abejojimą, svarstymus:

You think, I dare say, that our chief job is inventing new words.

„Tu **tikriausiai** manai, kad pagrindinis mūsų darbas – tai kurti naujus žodžius“ (J. Orwell).

Tariamosios nuosakos formų vartojimas komentuojamuosiuose sakiniuose išryškina tai, kad išreikšta pasakymo tiesa priklauso nuo implicitiškai išreikštų išorinių sąlygų – *if q, I should say p* (*jei q, sakyčiau/ manyčiau p*):

...and being aware of their inferiority, they are, I should say, only too glad if they can obtain equality.

„...o suprasdami savo niekingumą, jie, **kaip aš manau**, būtų labai patenkinti, jei galėtų nustatyti lygybę“ (K. Popper).

Lietuvių kalboje kai kurie *I dare say* atitikmenys turi tariamosios nuosakos pirmojo asmens formą: *sakyčiau, drįsčiau sakyti*, kai kada vartojamas modalinis veiksmažodis *reikia – reikia pripažinti*. Didžioji dauguma minimų komentuojamųjų sakinių į lietuvių kalbą išversti parentetiskais, kurie išlaiko originalo pragmatinę funkciją – išreiškia adresanto požiūrį į išsakomo teiginio teisingumą. Juos galima sugrupuoti į priešpriešas žyminčias poras: tikrumas (*be abejo, reikia pripažinti*) – dvejojimas (*veikiausiai, turbūt*), ryžtingumas (*žinoma*) – neryžtingumas (*sakyčiau*), įsitikinimas (*esu įsitikinęs, -usi, manau, pasakysiu*) – tikimybė (*tikriausiai, matyt*). Reikia pasakyti, kad nagrinėjamoje medžiagoje kiekvienu atveju *I dare say* verčiama vis kitaip – nepasitaikė nei vieno to paties varianto. Tai patvirtina A. Usonienės nuomonę dėl episteminio modalumo raiškos lietuvių kalboje – ji, palyginti su anglų kalbos modalumo raiška, labiau leksikalizuota (2006, p.104), todėl verčiant tą patį anglų kalbos veiksmažodį *say* su palydovu *dare*, priklausomai nuo konteksto, parenkami įvairūs lietuviški parentetiniai elementai.

Išvados

Komentuojamieji sakiniai, į kurių sudėtį įeina kalbėjimo veiksmažodžiai ir kurie yra orientuoti adresanto požiūriu bei įterpti į konstatuojamuosius sakinius, priskirtini sąšvelnių grupei.

Skirtingai nuo kitų parentetinių konstrukcijų, komentuojamieji sakiniai (*I say, let's say, I dare say, would say, should say, might say*), realizuodami ilokucinę pasakymo galią atlieka ne komentaro informatoriaus, o komentaro modifikatoriaus funkciją: signalizuoja apie sušvelnintą autoriaus santykį su išreikštos propozicijos turiniu ar sušvelnintai išreiškia jo požiūrį į išsakomo teiginio teisingumą.

Komentuojamieji sakiniai įgyvendina adresanto intencijas ir modifikuoja jo atsakomybę už išreikštos propozicijos turinį. Į adresantą nukreipti parentetiniai sakiniai *you say* atsakomybę už propozicinį turinį nuo adresanto perduoda adresatui. Adresanto atžvilgiu orientuoti sakiniai, t. y. reiškiami pirmuoju asmeniu, rodo, kad kalbėtojas jaučiasi atsakingas už savo teiginius.

Atsakomybė už išreikštos propozicijos turinį dalinama tarp pašnekovų tuomet, kai komentuojamasis sakinytis reiškiamas liepiamosios nuosakos daugiskaitos pirmojo asmens formomis *let's say, say*, liet. *sakykim(e), tarkim(e)*.

Atsakomybė už išreikštos propozicijos turinį mažinama komentuojamaisiais sakiniais su modaliniais veiksmažodžiais *I dare say, would say, should say*. Lietuvių kalboje adresanto pozicijas modifikuojančios modalumo priemonės reiškiamos ne tik veiksmažodžiu *reikia*, tariamosios nuosakos formomis *drįščiau, sakyčiau*, bet ir labiau leksikalizuotai: *turbūt, veikiausiai, tikriausiai, matyt, be abejo, žinoma*.

Net ir atlikdami performatyvinio teiginio funkciją, komentuojamieji sakiniai *I say* arba *let me say* drauge gali signalizuoti apie sušvelnintą adresanto požiūrį į propozicijos turinį. Autoriaus pozicijos švelninimą rodo ir lietuvių kalbos lygiagrečiųjų sakinių parentetiniai elementai, išreikšti tariamosios nuosakos formomis *sakyčiau, norėčiau pasakyti*.

Greitinamoji anglų-lietuvių kalbų analizė rodo, kad tuomet, kai komentuojamaisiais sakiniais švelninamas propozicijos turinys, lietuvių kalbos atitikmenys reiškiami įvairiais kalbėjimo veiksmažodžiais (*sakykim, tarkim, kartoju*). O tuomet, kai adresanto požiūris į propozicijos turinį anglų kalboje reiškiamas modaliniais pagalbiniais veiksmažodžiais, lietuviškas vertimas pasižymi didele parentetinių vienetų įvairove, atsirandančia dėl stipriai leksikalizuotos lietuvių kalbos modalumo raiškos.

Taigi aptariamojo tipo komentuojamieji sakiniai funkcionuoja kaip adresanto pozicijos, išryškėjančios kontekste,

Judita Džežulskienė

The Comment Clause — the Modifier of the Speaker's Responsibility

Summary

The present paper concentrates on the first person-oriented comment clauses based on verbs of communication such as *I say, let's say, I dare say, would say, should say, might say*. The feature they have in common is that they are used parenthetically; that is to say, they can occur at various places in an utterance without being syntactically integrated. The aim of this work is to analyze the pragmatics of comment clauses with the English verb *say* and their translation into the English-Lithuanian Translation Corpus, completed by the VDU Computer Linguistics Center (<http://donelaitis.vdu.lt>). A review of a research on comment clauses in Lithuanian and English languages shows that despite these structural differences between syntactic forms, it is a common feature of these parenthetical structures to perform pragmatic functions, relying on the speaker's attitude or position. There are two ways in which the downgrading of the speaker's commitment can be accomplished: by alleviating responsibility or by sharing it between the speaker and the addressee. Comment clauses *I say* perform functions of revising, explanation, cohesion or one example being distinguished from the others; comment clauses *I dare say* have a "comment" feature, which is broadly understood as the speaker's approach or beliefs. They are mostly found in the parallel corpus sentences, i. e. respectively 37 % and 26 %. Lithuanian equivalents directly convey pragmatic meanings of the comment clauses and shift pragmatic meanings of the comment clauses using grammatical and lexical replacements.

rodikliai. Taip jie praplečia konteksto ribas ir padeda adresantui suvokti daugiasluoksnį tekstą aiškiai ir nedviprasmiškai.

Literatūra

1. Akelaitis, G., 2002. Veiksmažodiniai pagrindinio dėmens formos įterpiniai. *Žmogus ir žodis*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, pp.3-9.
2. Akelaitis, G., 2005. Parentezė poezijoje. *Žmogus ir žodis*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, pp.29-34.
3. Biber, D., et al., 2002. *Grammar of Spoken and written English*, England: Longman.
4. Brinton, L. J., 2008. *The Comment Clause in English: Syntactic Origins and Pragmatic Development*. Cambridge: Cambridge University Press. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511551789>
5. Dehé, N., et al., 2007. Parentheticals: An introduction. *In: Dehé, N. and Kavalova, Y., ed. Parentheticals, Linguistik aktuell/ Linguistics Today*, no. 106. Amsterdam: John Benjamins, pp.1-22.
6. Espinal, M. T., 1991. The Representation of Disjunct Constituents. *Language*, no. 67. Washington: Linguistic Society of America, pp.726-762.
7. Hornby, A. S., 2005. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, Oxford: Oxford University Press.
8. Kärkkäinen, E., 2003. Epistemic Stance in English Conversation. A Description of Its Interactional Functions, with a Focus on I Think. Amsterdam: John Benjamins.
9. Makerova, S. R., 2006. The Problem of "Discrete" Speech in Register of Fiction. *In: The Bulletin of the Adyge State University: Internet Scientific Journal*, no. 4. Prieiga per internetą: http://www.vestnik.adygnet.ru/files/2006.4/393/makerova2006_4.pdf [Tikrinta: 2011-03-10].
10. Povolná, R., 2003. Comment Clauses in English Face-to-Face Conversation. *In: J. Chovanec ed. Theory and Practice in English Studies*. Vol. 1. Proceedings from the Seventh Conference of English, American and Canadian Studies. Brno: Masaryk University, pp.71-82.
11. Quirk, et al., 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
12. Schneider, S., 2007. Reduced Parenthetical Clauses in Romance Languages: A Pragmatic Typology. *In Dehé, N., Kavalova, Y., (eds.), Parentheticals, Linguistik aktuell/ Linguistics Today*, no. 106. Amsterdam: John Benjamins, pp.237-258.
13. Šinkūnienė, J., 2008. Autoriaus pozicijos švelninimas: tarpdalykiniai ir tarpkalbiniai raiškos priemonių ypatumai, *Kalbotyra*, nr. 58(3). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, pp.97-108.
14. Tratulienė, R., 2010. Įterptinių anglų kalbos konstrukcijų pragmatika ir vertimas į lietuvių kalbą (nepublikuotos magistro tezės). Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
15. Usonienė, A., 2006. Episteminio modalumo raiška. *Darbai ir dienos*, nr. 45. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, pp.97-108.

Šaltinis

1. Lygiagretusis anglų-lietuvių kalbų tekstynas. Kaunas: VDU Kompiuterinės lingvistikos centras. Prieiga per internetą: <http://donelaitis.vdu.lt> [Tikrinta: 2010-02-20].

Apie autore

Judita Džežulskienė, humanitarinių mokslų daktarė, Kauno technologijos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Kalbotyros katedros docentė.

Mokslinės veiklos sritys: gramatika, komunikacinė sintaksė, terminologija, sociolingvistika.

Adresas: Kauno technologijos universitetas, Humanitarinių mokslų fakultetas, Kalbotyros katedra, Gedimino g. 43, 44240 Kaunas.

El. paštas: judita.dzezulskiene@ktu.lt